
ДАНИ СРПСКОГА ДУХОВНОГ ПРЕОБРАЖЕЊА
XXVII

СРЕДЊИ ВЕК У СРПСКОЈ
НАУЦИ, ИСТОРИЈИ,
КЊИЖЕВНОСТИ
И УМЕТНОСТИ
XI

НАУЧНИ СКУП
ДЕСПОТОВАЦ–МАНАСИЈА, 20–21. АВГУСТ 2019. ГОДИНЕ

Редакција

*др Сјаноје Бојанин (Београд, Србија); др Злајна Бојовић, редовни
члан САНУ (Београд, Србија); др Павле Драгичевић (Бања Лука,
Република Српска); др Јекатерина Јакушкина (Москва, Русија);
др Гордана Јовановић (Београд, Србија);
др Виктор Савић (Београд, Србија); др Радослава Сјанкова
(Софија, Бугарска); др Рада Симијовић (Београд, Србија);
др Јелица Симојановић (Никишић, Црна Гора); др Љиљана Симошић
(Београд, Србија); др Волфганг Шпајнингер (Грац, Аустрија)*

Главни уредник
ГОРДАНА ЈОВАНОВИЋ

ДЕСПОТОВАЦ
2021

SERBIAN SPIRITUAL REVIVAL WEEK
XXVII

THE MIDDLE AGES
IN SERBIAN SCIENCE, HISTORY,
LITERATURE
AND ARTS
XI

SYMPOSIUM
DESPOTOVAC–MANASIJA, AUGUST 20–21, 2019

Editorial Board

*Stanoje Bojanin, PhD (Belgrade, Serbia); Zlata Bojović, PhD,
full member of SASA (Belgrade, Serbia); Pavle Dragičević, PhD
(Banja Luka, Republic of Srpska); Ekaterina Yakushkina, PhD (Moscow,
Russia); Gordana Jovanović, PhD (Belgrade, Serbia); Viktor Savić,
PhD (Belgrade, Serbia); Radoslava Stankova, PhD (Sofia, Bulgaria);
Rada Stijović, PhD (Belgrade, Serbia); Jelica Stojanović, PhD (Nikšić,
Montenegro); Ljiljana Stošić, PhD (Belgrade, Serbia); Wolfgang
Steininger, PhD (Graz, Austria)*

Editor-in-Chief
GORDANA JOVANOVIĆ

DESPOTOVAC
2021

РЕСАВСКА ЗВОНА И МОНАШКА ИЗДАЈА – О ЈЕДНОЈ ВЕСТИ ИЗ НИКОЉСКОГ И БРАНКОВИЋЕВОГ ЛЕТОПИСА

Два стара српска летописа, *Никољски* и *Бранковићев*, доносе вест да је султан Мехмед II однео у Цариград велика ресавска звона услед издаје неког монаха. То се, према овим летописима, догодило пошто је султан разорио утврђења која су деспот Вук Гргуревић и Угри изградили ради блокаде Смедерева. Оба летописа овај догађај погрешно датују у 1474. уместо у 1476. годину. У раду је ова вест сагледана у светлу података првих османских пописних дефтера о манастиру Ресави. Турци, који су запосели Ресаву у мају 1458. године, у њена утврђења сместили су бројну посаду, састављену од муслимана и хришћана, али је манастир у новим условима, изгледа, успео да опстане још непуне две деценије. Ресавски калуђери, предвођени монахом Никоном, држали су 1467. године као тимар два села, уз обавезу да дају два члана посаде за службу у ресавској тврђави. Међутим, манастир је укинут, а црква Свете Тројице претворена у тврђавски магацин пре следећег пописа 1476/77. године, дакле, у исто или приближно исто време када су однета и манастирска звона. Како је монах Никон и после тога остао у турској служби и добио нови тимар у долини Мораве, у раду се износи претпоставка да је управо он тај монах кога летописи окривљују за издају због одношења звона. Тај чин је и практично и симболично означио вишевековни прекид духовног живота у задужбини деспота Стефана.

Кључне речи: манастир Ресава (Манасија), тврђава Ресава, деспот Стефан Лазаревић, монах Никон, тимар, хришћани спахије, Браничевски вилајет, *Бранковићев лејојис*, *Никољски лејојис*, црквена звона.

Подигући своју главну задужбину у несигурно време честих ратова с Турцима, деспот Стефан Лазаревић је манастир Ресаву опасао високим и масивним зидинама са једанаест кула.¹ Величина и

* aleksandar.krstic@iib.ac.rs; albited@gmail.com

¹ Најновија монографија о ресавском утврђењу, где су подробно анализирани сви елементи одбрамбеног система, Г. Симић, С. Вукадиновић, *Утврђење манасијира*

чврстина ресавске тврђаве остављала је снажан утисак на савременике, те је Константин Философ назива „градом“ и њено зидање пореди с најважнијим деспотовим грађевинским подухватом – изградњом Београда.² Иронијом судбине, ово утврђење, које је требало да штити вечно почивалиште деспота Стефана, сахрањеног у Ресави 1427. године,³ убрзо је постало главни узрок страдања манастира. Јака фортификација нашла се на мети турских напада, а после коначног слома српске државе манастир Ресави трансформисан је у једну од османских тврђава у северној Србији.⁴ Ипак, процес гашења православне светиње трајао је скоро две деценије, током којих је деспотов манастир, по свему судећи, био позорница прилично необичног суживота два света – хришћанских духовника и османских ратника. Такав закључак може се извести на основу података које пружају прва два османска пописа – Браничевског вилајета из 1467. године⁵ и Смедеревског санџака из 1476/1477. године.⁶ Ти подаци већ су били научно анализирани и

Ресаве: од замисли до остварења, Београд, 2018; ту су наведени и резултати ранијих истраживања са релевантном литературом.

² В. Јагић, *Константијин Философ и његов Живој Стефана Лазаревића, десјоџа срџскога*, Гласник Српског ученог друштва XLII, 1875, 288–290 (фототипско издање, прир. Ђ. Трифуновић, Горњи Милановац, 2004); К. Куев, Г. Петков, *Сџбрани сџчиненија на Константијин Косџенечки. Изследване и тексџи*, Софија, 1986, 396–397. Најновији превод Г. Јовановић: *Константин Философ, Живој Стефана Лазаревића десјоџа срџскога*, Београд, 2009, 61–64.

³ В. Јагић, *Константијин Философ*, 289; К. Куев, Г. Петков, *Сџбрани сџчиненија*, 396; К. Философ, *Живој*, 62; Љ. Стојановић, *Сџџари срџски родослови и леџоџисџи*, Београд – Сремски Карловци, 1927, 41, 55, 100, 243; Д. Поповић, *Гроб и куџи десјоџа Стефана Лазаревића*, у: *Манастир Ресави: историја и уметност*, ур. В. Ј. Ђурић, Дани српскога духовног преображења, II, Деспотовац, 1995, 37–49; М. Брмболић, *Гробнице у цркви манасџиџра Ресаве*, Саопштења XXXIX, 2007, 9–24; Н. Милединовић-Радмилић, *Анџироџолошка анализа налаза из гробова у цркви манасџиџра Ресаве*, Саопштења XXXIX, 2007, 25–62; О. Стојковић, Т. Варљен, Ж. Микић, *Молекуларно-генеџиџчка анализа скелеџиних остџаџаџика истџориџских личностџи из манасџиџра Ресаве и Раваниџе*, Саопштења XXXIX, 2007, 63–69; Г. Симић, Д. Тодоровић, М. Брмболић, Р. Зарић, *Манасџиџр Ресави*, Београд, 2007, 44–48; J. Prolović, *Resava (Manasija). Geschichte, Architektur Und Malerei Einer Stiftung Des Serbischen Despoten Stefan Lazarević*, Wien, 2017, 53–54.

⁴ О. Зиројевић, *Турско војно уређење у Србији 1459–1683*, Београд, 1974, 139–140; Б. Кнежевић, *Манасџиџри у Браничеву џрема џурском џоџису из 1467. године*, Саопштења XX–XXI, 1988–1989, 206–207; Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку. Истџориџско-географска стџудија*, Пожаревац, 2007, 81–82, 218–220; J. Prolović, *Resava (Manasija)*, 66–67. Такође в. А. Јаковљевић, *Доњи град и османска варош уџврђења Ресави, XV–XVI век*, у: *Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности*, VIII, ур. Г. Јовановић, Дани српскога духовног преображења, XXIV, Деспотовац–Београд, 2017, 129–142.

⁵ М. Stojaković, *Branicevski teŝter*, Beograd, 1987, 250–251.

⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul, *Tapu Tahrir Defterleri* (TD) 16, 705–706, 724.

коментарисани, укључујући и радове аутора овог прилога,⁷ али до сада нису директно доведени у везу с вешћу о одношењу ресавских звона, коју имају два српска летописа – *Никољски* и *Бранковићев*. У време када манастир Ресава започиње седмо столеће свог постојања, учинило нам се корисним да поново осветлимо један тежак тренутак из његове прошлости – време када је светиња замрла и када је њено будуће васкрсење било далеко и изгледало веома неизвесно.

*

Неколико најзначајнијих, али и најдраматичнијих момената из ране историје манастира Ресаве сачувано је у српским летописима млађе редакције. Међутим, док о подизању ресавског манастира говори већина млађих летописа, само *Габровски* помиње да су Османлије, поред Смедерева, заузеле и Ресаву 1439. године.⁸ *Бјелойољски летопис* једини има податак да је 1456. године, у време великог турског похода на Србију и угарски Београд, манастир Ресава „изгорео“. Из штуре летописне белешке није јасно да ли је пожар имао везе с евентуалним турским нападом на манастир или је посредни био несрећни случај, као ни колике су биле размере штете на задужбини деспота Стефана.⁹ С друге стране, предаја ресавског утврђења румелијском беглербегу Махмуд-паши Анђеловићу 10. маја 1458. године забележена је у чак 21 млађем летопису прве, друге, треће и четврте групе.¹⁰ Овај догађај је означио крај српске и почетак вишевековне османске власти над за-

⁷ Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку*, 81–82, 171–172, 182–183, 218–220; исти, *На раскрићу две епохе: конјинунитет и промене друштвене структуре у Браничеву у XV веку*, Историјски часопис 56, 2008, 296, 301; исти, *Парохијско свештенство у Браничеву у другој половини XV века*, Црквене студије 5, 2008, 334, 335, 339.

⁸ Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 217–218, 224, 232; Ј. Ређеп, *Ресава у сјавним српским родословима и летописима*, у: Ресава (Горња и Доња) у историји, науци, књижевности и уметности, II, ур. М. Пантић, Дани српскога духовног преображења, XII, Деспотовац, 2005, 16–18. О млађим летописима в. и С. Ћирковић, *Српски летописи и византијске крајње хронике*, у: Српска књижевност у доба Деспотовине, ур. М. Пантић, Дани српскога духовног преображења, V, Деспотовац, 1998, 101–107.

⁹ Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 240. Према неким мишљењима заснованим на археолошким истраживањима, тада су изгорели трпезарија и неке друге манастирске грађевине, в. Г. Симић, Д. Тодоровић, М. Брмболић, Р. Зарић, *Манастир Ресава*, 8; Г. Симић, С. Вукадиновић, *Утврђење манастира Ресаве*, 25; Ј. Prolović, *Resava (Manastir)*, 58.

¹⁰ У летописима прве групе (*Софијском I*, *Кијевском*, *Сјуденичком*, *Сарандојорском* и *Цетињском*), друге групе (*Габровском*, *Григоровићевом*), треће групе (*Верковићевом*, *Остојићевом*, *Вукомановићевом*, *Хиландарском*, *Дечанском*, *Магарашевићевом*, *Јанковом*, *Руварчевом II*, *Врхобрезничком*, *Софијском II*, *Реметском* и *Подгоричком*), као и у *Сеченичком* и *Бјелойољском летопису* из четврте групе засебних летописа, Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 243. Уп. Ј. Ређеп, *Ресава у родословима и летописима*, 16–17, која наводи само записе из летописа прве групе.

дужбином деспота Стефана Лазаревића, па је разумљиво да је забележен у великом броју летописа.¹¹

Два летописа која су овом приликом предмет наше пажње, *Никољски* и *Бранковићев*, такође садрже више података о манастиру Ресави. *Никољски летопис* је млађи летопис из прве групе, који бележи догађаје само до 7004. године од „стварања света“, односно до 1495/1496. године. Има неколико вести и прича којих нема у другим летописима.¹² Налази се на крају једног зборника из цркве Светог Николе (Никољац) у Бијелом Пољу, а настао је током XVI века. *Никољски летопис* је објавио Драгутин Анастасијевић 1934. године, упознајући научну јавност с овим драгоценим извором седам година пошто је Љубомир Стојановић издао своје *Сѣгаре срѣске родослове и летописе*.¹³ У *Никољском летопису* забележено је подизање манастира Ресаве 6926. године, тј. 1417/1418. и његов коначни пад у турске руке 6966. године, односно 1458: И въ тѣмъ лѣто прѣиди баша Ресавѣ, мѣла .і. въ навечерѣе възнесенїа.¹⁴

Подизање манастира Ресаве помиње и *Бранковићев летопис*, и то чак три пута, датујући га на једном месту у 1419. годину. Међутим, овај летопис особеног састава, с израженим елементима родословне и летописне форме, не наводи податак о предаји Ресаве Турцима 1458. године.¹⁵ *Бранковићев летопис* је био у поседу грофа Ђорђа Бранковића, али је сачуван само у латинском преводу Фрање Ксавера Пејачевића из XVIII века. Овај летопис, његове изворе и време настанка детаљно је анализирао Реља Новаковић, који је, после Ивана Кукуљевића Сакцинског и Љубомира Стојановића, у својој опсежној студији о *Бранковићевом летопису* по трећи пут објавио и текст латинског превода с факсимилима већег дела рукописа. Према Новаковићевом мишљењу, највећи део

¹¹ О томе в. А. Крстић, *Пад Србије из угла освајача: Ашиќаашазаде и Дурсун-бег*, у: *Пад Српске деспотовине 1459. године*, ур. М. Спремић, Београд, 2011, 310, с другим изворима и ранијом литературом.

¹² Прича о султану Мехмеду II и Јеврејину, делимично и о смрти Џемовој, затим о повратку Ахмед-паше Херцеговића из ропства, као и о томе да је био зет Бајазита II.

¹³ Д. Анастасијевић, *Летопис Никољски*, Богословље IX, 1934, 364–370. Анастасијевић је рукопис опрезно датовао у XVI век, док је Владимир Ћоровић закључио да је овај зборник писало више руку током XV и XVI века, указујући на једну белешку у рукопису која је настала 1555/1556. године. Уп. Ћоровићев опис овог рукописног зборника, В. Ћоровић, *Прилози за нашу сѣгару књижевности и историју*, Зборник за историју Јужне Србије и суседних области, I, Скопље 1936, 86–90, као и његов критички приказ Анастасијевићевог издања *Никољског летописа* у Југословенском историјском часопису 1/2, 1935, 111–115.

¹⁴ Д. Анастасијевић, *Летопис Никољски*, 366, 368.

¹⁵ И. Кукуљевић Сакцински, *Србски летопис Десѣѣта Ђорђа Бранковића у преводу латинском*, *Архив за ровјестницу југославенску*, III, 1854, 16, 17, 18; Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 288, 289, 290; Р. Новаковић, *Бранковићев летопис*, Београд, 1960, 49, 50, 51.

летописа, до 1562. године, настао је у другој половини XVI века, док је остатак, који иде до 1680. године, настављен у другој половини XVII столећа. Летопис би коначно био завршен почетком XVIII века. Према овом аутору, први део летописа (који је од интереса за нашу тему) могао је настати у Пећи. Новаковић је указао да је *Бранковићев лејџојис* близак *Никољском лејџојису* и да је, од 83 белешке, које има *Никољски лејџојис*, чак 31 исте садржине каква се налази у *Бранковићевом лејџојису*. На основу тога је закључио да је *Никољски лејџојис* био један од неспорних извора *Бранковићевог лејџојиса*.¹⁶

Једна од таквих бележака по којима се ова два летописа разликују од свих других садржи и вест о ресавским звонима које је из манастира однео султан Мехмед II услед издаје неког монаха. Наиме, под 6982. годином „од стварања света“ *Никољски* и *Бранковићев лејџојис* бележе следеће догађаје, које смо у табели навели упоређо:

Никољски летопис	Бранковићев летопис
<p>Въ лѣто .СЦПВ. ходї баша Скопць на Скьдрь, и не възє га. И въ то лѣто разбы сего Стефань коевкода на Мольдовѣх. И бысть зла зыма. И зьгннѣ Цѣпешє Бладь оть Басарабѣ. И царь разоры градовы на Моравѣ иже Блькь Грьгѣрѣвъ съ Оугрїн съградї. И рѣсавьска звона прѣвѣланка отьнесе оу Царнградѣ, нѣкоемь мнїхѣомь шповѣдана.¹⁷</p>	<p>6982–1474. pergīt Pasca contra Scodram, nec tamen capit; et eodem anno eum Stephanus Moldavus concussit et occidit. Eodem, obiit Radul Vngrovlachorum Vajvoda, fuitque atrox hyems. Et perit Cepes Vlada per Bessarabam. Et czar Mehmet destruit urbes ad Moravam quas arces aedificavit Vlk Grgurevich cum Ungaris. Et tunc abstulere maximas campanas Ressavienses prodente quodam Monacho.¹⁸</p>

¹⁶ Р. Новаковић, *Бранковићев лејџојис*, 102–103, 110–125.

¹⁷ Д. Анастасијевић, *Лејџојис Никољски*, 368.

¹⁸ Сравнивањем са факсимилом који доноси Р. Новаковић види се да је његово издање (бар у овом случају) најтачније, Р. Новаковић, *Бранковићев лејџојис*, 56–57; уп. И. Кукуљевић Сакцински, *Србски лејџојис*, 22–23; Љ. Стојановић, *Родослови и лејџојиси*, 296.

Није тешко закључити да су у оба летописа дешавања из различитих година спојена у истој белешци, односно да 6982. години од „стварања света“, која одговара периоду од 1. септембра 1473. до 31. августа 1474. године после Христа, припада само први наведени догађај. Румелијски беглербег Хадим Сулејман-паша, за кога *Никољски лејџојис* користи надимак у српском преводу (*hadim* је евнух, ушкопљеник), предузео је поход на млетачки Скадар у лето 1474. године. Опсада града трајала је од 15. јула до 28. августа, али поглавар Румелије није успео да заузме ово значајно упориште Венеције.¹⁹ Неуспели поход Сулејман-паше на Скадар помињу и други српски летописи.²⁰

Сулејман-паши је затим поверено вођство казненог похода против молдавског војводе Стефана Великог, који се активно умешао у прилике у Влашкој. Пошто је у новембру 1473. свргао влашког војводу Радула III Лепог, молдавски владар је током наредне године упорно настојао да на влашки престо постави своје штићенике. Почетком 1475. године османска војска је под командом Сулејман-паше прешла Дунав и кренула на Молдавију, али јој је Стефан Велики 10. јануара нанео тежак пораз близу града Васлуја.²¹ Пораз Сулејман-паше у сукобу с молдавским војводом помиње још неколико српских летописа.²²

Негде у то време, почетком 1475. године, умро је и влашки војвода Радул Лепи, што бележи *Бранковићев*, али не и *Никољски лејџојис*. Заправо, *Бранковићев лејџојис* помиње Радулову смрт два пута, у белешкама под 6980. годином, тј. 1471/1472.²³ и под 6982. годином, односно 1473/1474. Радулову смрт такође помињу *Вукомановићев*, *Јанков* и *Дечански лејџојис*, који је датују у 6980. годину, као и *Цејшињски*, који је ставља у 6982. годину.²⁴ Узимајући у обзир не само датовање већ и

¹⁹ Ф. Бабингер, *Мехмед Освајач и његово доба*, Београд, 2009, 302–304; С. Imber, *The Ottoman Empire 1300–1481*, Istanbul, 1990, 218–220; О. Ј. Schmitt, *Das venezianische Albanien (1392–1479)*, München, 2001, 610–616.

²⁰ *Кијевски*, *Сџуденички*, *Сарандојорски*, *Цејшињски*, *Сеченички*, *Габровски*, *Јанков*, *Дечански*, *Вукомановићев* и *Хиландарски лејџојис*, Љ. Стојановић, *Родослови и лејџојиси*, 249.

²¹ Ф. Бабингер, *Мехмед Освајач*, 307–308; С. Imber, *The Ottoman Empire*, 224; *Istoria României*, II, București, 1962, 504–510; Ș. Papacostea, *Stephen the Great: Prince of Moldavia (1457–1504)*, Bucharest, 1996, 47–49; М. Cazacu, *Dracula*, Leiden–Boston, 2017, 175–176.

²² Са тачном 6983. годином (1474/1475) *Габровски* и *Бјелойољски*, са 6982. годином *Кијевски*, *Сџуденички*, *Сарандојорски*, *Цејшињски*, а *Јанков* и *Дечански* без године, Љ. Стојановић, *Родослови и лејџојиси*, 249.

²³ *Бранковићев лејџојис* у тој белешци прво помиње смрт војводе Радула, а затим да је Мехмед-паша разбијен у походу на молдавског војводу Стефана. Записи о овом поразу Мехмед-паше под 6980. годином (1471/1472) постоје и у *Вукомановићевом*, *Јанковом*, *Хиландарском* и *Дечанском лејџојису*, Љ. Стојановић, *Родослови и лејџојиси*, 250, 296; Р. Новаковић, *Бранковићев лејџојис*, 56.

²⁴ Љ. Стојановић, *Родослови и лејџојиси*, 248.

то како су формулисане ове вести у поменутих летописима, могло би се закључити да је састављач *Бранковићевог летописа* први податак о Радуловој смрти преузео из једног од три првопоменутих летописа, понајпре *Дечанског*. Други податак о истом догађају могао је узети из *Цетињског летописа* и уклопити га у текст пренет из *Никољског летописа*.²⁵ Међутим, мислимо да не би требало искључити ни могућност да је користио неки други, сада непознати летопис, који је био подлога и *Никољском летопису*, и у коме је постојала вест о смрти влашког владара. Писац *Никољског летописа* могао је испустити тај податак приликом преузимања читаве белешке која се води под 6982. годином.

Занимљиво је да *Никољски* и *Бранковићев летопис* уопште не бележе једномесечну угарску опсаду Шапца и освајање овог града 15. фебруара 1476. године, као ни потоњи продор угарских снага до Сребрнице и Кучлата.²⁶ Ове ратне операције поменуте су у чак 19 других летописа млађе редакције, где је истакнута значајна улога коју је деспот Вук Гргуровић имао у њима.²⁷

Нема ни податка о походу султана Мехмеда II на Молдавију, који је почео у пролеће 1476. године. Османски владар, коме је помагао влашки војвода Басараб III Лајота, однео је велику победу над молдавским војводом Стефаном у Белој долини (Valea Albă, Războieni) у Влашкој 26. јула 1476. године. Султан је након тога безуспешно опседао Сучаву и друге молдавске тврђаве, те је на крају, због недостатка намирница и појаве колере, био приморан да обустави поход и повуче се преко Дунава у септембру 1476. године.²⁸ Угарске снаге, које су са закашњењем стигле у помоћ свом савезнику Стефану Великом, иско-

²⁵ Реља Новаковић је установио да *Цетињски летопис*, поред *Јанковог* и *Дечанског*, има највећи број бележака којих има и у *Бранковићевом летопису*, да осам бележака које се налазе у *Бранковићевом* постоје још само у *Цетињском*, и да *Цетињски летопис* има највећи број бележака исте садржине код којих је и година иста као у *Бранковићевом летопису*. *Вукомановићев летопис* такође има велики број бележака истог садржаја и истог датума као и *Бранковићев*, Р. Новаковић, *Бранковићев летопис*, 96–97, 101.

²⁶ О томе в. Ф. Бабингер, *Мехмед Освајач*, 315–316; С. Ћирковић, *Средњи век*, у: Шабац у прошлости, I, Шабац, 1970, 97–101, 110–112; *Историја српског народа*, II, Београд, 1982, 384 (С. Ћирковић); М. Спремић, *Српски деспоти у Срему*, у: Срем кроз векове. Слојеви култура Фрушке горе и Срема, прир. М. Матицки, Београд–Беоцин, 2007, 50.

²⁷ У различитим варијантама у *Габровском*, *Дорџајском*, *Руварчевом I*, *Рачанском*, *Вукомановићевом*, *Хиландарском*, *Врхобрезничком*, *Бјелойољском*, *Цетињском*, *Руварчевом II*, *Реметском*, *Васићевом*, *Дечанском*, *Софијском II*, *Магарашевићевом*, *Јанковом*, *Подгоричком*, *Верковићевом* и *Осијојићевом летопису*, Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 250.

²⁸ Ф. Бабингер, *Мехмед Освајач*, 318–320; С. Imber, *The Ottoman Empire*, 229–232; Ş. Papacostea, *Stephen the Great*, 53–54.

ристиле су османско повлачење и на власт у Влашкој средином новембра 1476. године поставиле Влада Цепеша Дракулу. Међутим, трећа владавина Влада Цепеша трајала је врло кратко, јер је Басараб Лајота уз помоћ Турака успео да порази и убије озлоглашеног Дракулу око Божића исте године.²⁹

Никољски и *Бранковићев лејтојис* једини од свих летописа помињу пораз и погибију Влада Цепеша, док, с друге стране, султанов молдавски поход бележи више њих. *Први Београдски лејтојис* под 6984. годином, односно 1475/1476. прво наводи султанов поход и победу над „Карабогданом“, затим да су Угри у зиму „били“ Турке и саградили два града на Годоминском пољу и, на крају, да их је исте зиме „цар Мехмед-бег“ потукао, преузео поменуте градове и порушио их. Остали летописи који говоре о овим догађајима помињу султанову победу над молдавским војводом, а затим одмах прелазе на разарање три „каштела“ на Дунаву (*Београдски II*), односно једног који наводе под именом „Витешка Трпеза“ (*Кијевски, Сјуденички, Сарандојорски, Цетињски, Јанков, Дечански и Бјелойољски*).³⁰ Занимљиво је да *Бранковићев лејтојис* на још једном месту, такође под 6984. годином, помиње султанов поход против Молдавије и, у повратку, његово пустошење Угара на Дунаву. Очито је састављач ову вест преузео из неког другог летописа, не схватајући да је те догађаје претходно већ забележио под 6982. годином.³¹ Осим *Никољског* и *Бранковићевог*, још пет летописа помиње и тадашњу „злу“ зиму.³²

Драгоцена обавештења о овим догађајима пружа више других извора, западних и османских. Из њих сазнајемо да је угарска војска током операција у северној Србији у јесен 1476. године подигла у околини Смедерева три палисадно-земљана утврђења, у које је сместила

²⁹ Ş. Andreescu, *Military actions of Vlad Țepeș in South-Eastern Europe in 1476*, in: *Dracula: Essays on the Life and Times of Vlad Țepeș*, ed. K. W. Treptow, New York, 1991, 145–147; M. Cazacu, *Dracula*, 179–180; R. Mekneli, R. Florescu, *U potrazi za Drakulom*, Beograd, 2006, 115–116.

³⁰ Љ. Стојановић, *Родослови и лејтојиси*, 205–251. Ове летописне вести сабрао је и разматрао још Иларион Руварац у свом пионирском прилогу о Витешкој Трпези, И. Руварац, *Прилози к објашњењу извора српске историје*, Гласник Српског ученог друштва XLVII, 1879, 213–215.

³¹ „6984–1476. pergitt czar contra Carabogdanum Vajvodam et eum profligat, et rediens vastavit Ungaros ad Danubium“, И. Кукуљевић Сакцински, *Србски лјетојис*, 23; Љ. Стојановић, *Родослови и лејтојиси*, 296; Р. Новаковић, *Бранковићев лејтојис*, 57. Извор ове белешке вероватно треба тражити у неком летопису прве групе, јер је њена формулација најближа ономе што наводе *Кијевски, Сјуденички, Сарандојорски и Цетињски лејтојис*, с тим што је изостао помен Витешке Трпезе, уп. Љ. Стојановић, *Родослови и лејтојиси*, 251.

³² *Београдски I и II и Бјелойољски* под 6984, док *Јанков* и *Дечански* не бележе годину, Љ. Стојановић, *Родослови и лејтојиси*, 251.

војну посаду и артиљерију. Циљ њихове изградње био је пресецање веза Смедерева са околином, како би се град приволео на предају.³³ Према сведочењу Ђованија Марија Анђолела, који је и сâм тада био у султановој војсци, ова три утврђења подигнута су између Дунава и Мораве,³⁴ а како пише Дурсун-бег и Ашикпашазаде, на обали Дунава.³⁵ Из писма краља Матије Корвина папи Сиксту IV од 8. децембра 1476. године сазнаје се да је угарска војска подигла и мост код ушћа Мораве у Дунав. Како се у истом писму каже да су кастели били изграђени на обе обале реке, извесно је да су имали и функцију заштите овог моста.³⁶ Српски летописи бележе да су утврде биле саграђене на Годоминском пољу, односно поред Дунава, док једино *Никољски* и *Бранковићев летопис* наводе да су оне биле на Морави. Такође, једино ова два летописа помињу улогу деспота Вука Гргуревића у изградњи тих кастела.³⁷

Када је султан Мехмед II по повратку с молдавског похода у Једрену сазнао за угарске акције код Смедерева и подизање утврђења, одмах је покренуо нову војну кампању. Војска коју је лично предводио појавила се на обалама Дунава по најљућој зими, због које су Дунав, Морава и

³³ Donado da Lezze, *Historia turchesca (1300–1514)*, ed. J. Ursu, Bucureşti, 1910, 92; Antonii Bonfini, *Rerum Hungaricarum Decades*, Lipsiae, 1771, 593; *Историја српског народа*, II, 384 (С. Ђирковић); С. Imber, *The Ottoman Empire*, 229.

³⁴ Donado da Lezze, *Historia turchesca*, 92, 94. Једино Длугош помиње пет утврђења подигнутих на обали Дунава поред Смедерева, *Jana Długosza, kanonika Krakowskiego, Dziejów Polskich ksiąg dwanaście*, ed. A. Przewdziecki, t. V, ks. XII, Krakow, 1870, 612.

³⁵ Âşik Paşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi. Tevârih-i Âl-i Osmân*, ed. K. Yavuz, M. A. Yekta Saraç, İstanbul, 2010², 462, према њему и Нешири, Neşri Tarihi, *Kitâb-i Cihan-nümâ*, II, ed. F. R. Unat, M. A. Köymen, Ankara, 1957, 832–833; Tursun Bey, *Târih-i Ebül-Feth*, ed. A. Mertol Tulum, İstanbul, 1977, 173–174.

³⁶ V. Fraknoi, *Matyas kiraly levelei*, I, Budapest, 1893, 359–360; А. Крстић, „Витешка Трпеза“, у: *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља – према писаним изворима*, ред. С. Мишић, Београд, 2010, 72; М. Спремић, *Борбе за ослобођење Смедерева (1459–1485)*, Смедеревски зборник 3, 2012, 21. Садеддин, османски историчар из друге половине XVI века, наводи да су два утврђења подигнута на ушћу Мораве у Дунав, код Кулича на османској територији, а треће преко пута њих, на супротној обали Дунава, Носа Sadeddin Efendi, *Tâcü't-tevârih*, III, yalınlaştıran İ. Parmaksızoğlu, Ankara, 1992, 158–159. Више аутора, попут Ф. Бабингера, О. Зиројевић или недавно М. Кила, такође сматра да су се кастели налазили на обе обале Дунава. Бабингер их је тражио код Омољице и Ковина, а Кил код Кулича, Рама и Харам (Банатске Паланке). Уп. Ф. Бабингер, *Мехмед Освајач*, 316; О. Зиројевић, *Турско војно уређење*, 71–72; М. Kiel, *The Ottoman Castle of Ram (Haram) in Serbia and the Accounts of its Construction, 1491*, in: *State and Society in the Balkans before and after Establishment of Ottoman Rule*, eds. S. Rudić, S. Aslantaş, Belgrade, 2017, 172–173, који догађаје погрешно датује у јесен 1477. године.

³⁷ О Вуковој улози у ратовању с Турцима током 1476. године в. и Д. Динић-Кнежевић, *Sremski Brankovići*, Istraživanja 4, 1975, 11–12; *Историја српског народа*, II, 384–385 (С. Ђирковић); М. Спремић, *Српски деспоини у Срему*, 50–51.

ровови с водом око угарских утврда били залеђени. Ту околност истичу и Ђовани Анђолело, Антонио Бонфини, Дурсун-бег и Ашикпашазаде (а по њему Нешири и Садеддин).³⁸ Турци су одмах заузели два мања угарска бастиона из којих су браниоци побегли – из једног у Угарску, а из другог у треће, средишње и највеће утврђење између Мораве и Дунава.³⁹ То је извесно била Витешка Трпеза, једини од ових кастела познат по имену,⁴⁰ који се по свему судећи налазио на месту Кулича на ушћу Велике Мораве у Дунав.⁴¹ Због жестоког отпора бранилаца овог бастиона и претрпљених губитка, султан је тамошњој угарској посади допустио да се повуче у Београд. С друге стране, обрачунао се са онима које је сматрао издајницима, продајући их у робље.⁴² Чини се да би међу њима првенствено требало тражити Србе ангажоване у османској војној служби који су пришли Угрима, односно деспоту Вуку.

Пошто је разорио Витешку Трпезу и остале утврде, султан се вратио у Цариград. Ибн-Кемал наводи да је победа код Смедерева извојевана 15. дана месеца рамазана 881. године по Хиџри, односно 1. јануара 1477. године, три месеца након молдавског похода. Како пишу Ашикпашазаде, Нешири и Садеддин, ова војна операција окончана је два и по месеца после завршетка кампање у Молдавији.⁴³ Бонфини

³⁸ Donado da Lezze, *Historia turchesca*, 94–95; Antonii Bonfini, *Rerum Hungaricarum Decades*, 598; Âşık Paşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, 462, превод на српски језик Г. Елезовић, *Турски извори за историју Југословена*, Братство 26, 1932, 82; Neşri Tarihi, *Kitâb-i Cihan-nümâ*, II, 832–833; Tursun Bey, *Târih-i Ebû'l-Feth*, 173–176; Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü'î-tevârih*, III, 158–159.

³⁹ Donado da Lezze, *Historia turchesca*, 94.

⁴⁰ „Ex his unum, quod Senderoviae prominebat, Vitesz Trapezan, a militari mensa, nominavit“, Antonii Bonfini, *Rerum Hungaricarum Decades*, 593.

⁴¹ Под 6995. годином (1486/1487) писац *Габровског лејџојуса* забележио је: „згради се Витешка Трпеза каменом“, Љ. Стојановић, *Родослови и лејџојуси*, 255. Година је можда упитна, али ова белешка свакако указује на турску обнову те фортификације. Наиме, Турци су подигли палисадно-земљана утврђења Кулич и Храм (Рам) 1483. године, а затим су тамо изградили и камене тврђаве. У случају Храма, зна се да се то догодило 1491. године, М. Kiel, *The Ottoman Castle of Ram*, 173–180. Садеддин такође наводи да су два угарска утврђења подигнута код Кулича („Кобилевича“), Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü'î-tevârih*, III, 158. О. Зиројевић, *Турско војно уређење*, 72, такође сматра да се Витешка Трпеза налазила на месту Кулича.

⁴² Donado da Lezze, *Historia turchesca*, 94–96; награђивање пребега тимарима у Анадолији и кажњавање многих за које је утврђено да су издајници помиње Ашикпашазаде, Âşık Paşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, 462; Г. Елезовић, *Турски извори за историју Југословена*, 82; по њему и Нешири, Neşri Tarihi, *Kitâb-i Cihan-nümâ*, II, 832–835, а слично и Садеддин, Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü'î-tevârih*, III, 158–159; С. Imber, *The Ottoman Empire*, 232–233; М. Kiel, *The Ottoman Castle of Ram*, 172–173.

⁴³ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII, ed. Ş. Turan, Ankara, 1991, 419; Âşık Paşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, 462; Neşri Tarihi, *Kitâb-i Cihan-nümâ*, II, 834–835; Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü'î-tevârih*, III, 159. По писању Георгја Сфранцеса, султан се

турски напад на кастеле код Смедерева и њихово освајање датује у време свечаности поводом венчања краља Матије Корвина и Беатриче Арагонске, обављеног 22. децембра 1476. године.⁴⁴ С друге стране, султан Мехмед II је 24. шабана 881, односно 12. децембра 1476. године у Болвану, североисточно од Алексинца, примио дубровачке посланике, који су му донели годишњи данак. Потврду о томе издао им је на турском, а 28. децембра и на српском језику, такође у Бо(л)вану.⁴⁵

Из свега наведеног произилази да се догађај забележен у *Никољском* и *Бранковићевом лейџојису* – како је султан Мехмед II однео велика ресавска звона услед издаје неког монаха, пошто је разорио угарска утврђења код Смедерева – није десио 1473/1474. године, већ у децембру 1476. или, можда, у јануару 1477. године. Као што је боравио у Болвану, османски владар је, вероватно, у једном тренутку лично био и у ресавској тврђави. Тамо је издао налог да се звона одузму и однесу. Овај чин, поред верскоидеолошких, имао је и сасвим практичне разлоге – звона су коришћена као материјал за ливење топова и израду муниције.⁴⁶ Треба приметити да *Никољски лейџојис* помиње да је султан ресавска звона однео у Цариград, док је у *Бранковићевом лейџо-*

из молдавског похода вратио у септембру 1476. године, Георгије Сфранцес, *Хроника. Пад Византијског царства*, прев. и прир. М. Станковић, Београд, 2011, 212–213; И. Руварац, *Прилози*, 215, цитира турске анале који такође помињу Мехмедово разарање угарског утврђења на ушћу Мораве хиџ. 881. године; в. и О. Зиројевић, *Турско војно уређење*, 72; С. Imber, *The Ottoman Empire*, 232.

⁴⁴ Antonii Bonfini, *Rerum Hungaricarum Decades*, 598; А. Kubinyi, *Matthias Rex*, Budapest, 2008, 136. Угарски краљ је већ 8. децембра био обавештен од својих војних заповедника да је велика турска војска предвођена беглербеговима Румелије и Анадолије кренула да заузме ове кастеле, V. Fraknói, *Matyás király levelei*, I, 359–360.

⁴⁵ Ћ. Truhelka, *Tursko-slovenski spomenici Dubrovačke arhive*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu 33, 1911, 45–46, br. 50, 51; Љ. Стојановић, *Ситаре српске њовеље и џисма*, I/2, Београд – Сремски Карловци, 1934, 256–257; V. Jovanović, *Bovan near Aleksinac. Contribution to the study of the medieval fortresses in Serbia*, Старинар XLII, 1991, 157; исти, *Средњовековна тврђава Бован код Алексинца*, Гласник Друштва конзерватора Србије 19, 1995, 111; С. Мишић, *Болван у средњем веку*, Караџић н. с. 1, Алексинац, 2009, 18. Ф. Бабингер, *Мехмед Освајач*, 318, 320–321, прво наводи да је султан лично дошао на Дунав и заузео и разорио угарска утврђења, а затим претпоставља да се задржао у Болвану и да није ни стигао до попришта сукоба. Међутим, не само да су сви српски летописи који помињу ове догађаје сагласни како је султан потукао Угре и разорио утврђења, већ то тврде и учесници догађаја и савременици, као што су Анђолело, Дурсун-бег и Ашикпашазаде. Бабингер такође тврди да се Мехмед II вратио у Истанбул 22. децембра исте године. Можда разлика у датовању турског и српског документа султанове канцеларије произилази из тога што један носи датум правног чина, а други његовог записивања (односно издавања преведеног примерка). Не мора, дакле, да значи да је султан заиста све време ратних операција на Дунаву седео у Болвану.

⁴⁶ О. Зиројевић, *Турско војно уређење*, 224.

йису изостало име османске престонице. Лапидарна летописна вест о одношењу ресавских звона не открива нам име окривљеног монаха ни његову конкретну улогу у том догађају. Зато ћемо сада ову вест сагледати у светлу података првих османских пописних дефтера из друге половине XV века који се односе на манастир, тј. тврђаву Ресава.

*

Пошто су у мају 1458. године заузели ресавско утврђење, Турци су у њега одмах сместили своју војну посаду. Први сачувани подаци о саставу посаде ове тврђаве забележени су у *Поименичном йойису йокрајине Браничево*, насталом 1467. године.⁴⁷ Тада су у Браничевском вилајету тимаре уживали Мустафа, диздар тврђаве Ресава, Кара Доган, ћехаја, Махмуд Факих, имам, и 29 мустахфиза (посадника), од којих је један био хришћанин, као и четворица тобџија, хришћана, који су држали два заједничка тимара.⁴⁸ Тимари ресавске посаде налазили су се како у широј околини тврђаве Ресава, у истоименој нахији, тако и у другим деловима Браничева, у нахијама Пек, Лучица, Ждрело, Хомоље и Раваница.⁴⁹ Осим ових, у дефтер је убележен и тимар монаха (*rühban*) Никона, који је имао обавезу да даје два члана посаде за службу у тврђави Ресава. Никонов тимар састојао се од два села, Горње Сене у нахији Раваница и Доње Црвене Стене у нахији Ресава. Горња Сена је део данашњег села Сење поред реке и манастира Раванице. Као и суседно село Доња Сена, Горња Сена је од 1381. године до доласка Турака припадала Раваничком властелинству.⁵⁰ Ово село је 1467. године имало 21 потпуну кућу и једно удовичко домаћинство и доносило је тимарни-

⁴⁷ М. Stojaković, *Bраничевски тефтер*, 216–252.

⁴⁸ Реч је о браћи Рахоју и Николи, где је Рахој био посадник тврђаве, а Никола тобџија. Никола је држао тимар заједно са тобџијом Степаном (села Милива у Ресави, Мишљеновац у Пеку и Врело у нахији Ждрело), док су други Степан и Марко, такође тобџије, држали као тимар два села у нахији Ждрело (Здравна и Сремац), М. Stojaković, *Bраничевски тефтер*, 239–242; в. и Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку*, 81–82, 111, 160, 171.

⁴⁹ М. Stojaković, *Bраничевски тефтер*, 216–250. За исправке Стојаковићевих транскрипција имена појединих села и мезри (Полатна уместо Пољадина, Бегуновци уместо Богуновац, Бехаљево уместо Пихаљево, Биране/Берање уместо Брајани, Врело уместо Уврла, Бољедруж уместо Пољедруж, Тупушница уместо Бубушница, Моштаница уместо Костајница), као и њихове убикације, уп. Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку*, passim.

⁵⁰ А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара: йтексїи, коменїиари, снимци*, Београд, 2003, 52, 92. Још крајем XVIII века села Горње и Доње Сење постојала су засебно, да би се потом спојила у једно. Издужени облик села Сење резултат је спајања ова два суседна насеља, Ђ. Симоновић, *Тойономасїиика Раваничког власїелинсїива са йосебним осврїом на йоседе у околини манасїиира*, Гласник Етнографског института XXIX, 1980, 100; Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку*, 182–183.

ку приход процењен на 2.785 акчи.⁵¹ У селу Доња Црвена Стена, које одговара данашњем селу Стрмостен источно од Деспотовца,⁵² забележена су 1467. године имена седам старешина рајинских кућа на челу са кнезом Доброславом. Уз село је уписан и манастир „Светодухна“ (тј. Светог Духа), уз напомену да је додат поменутом свештенику и да је он од оних који су опроштени и ослобођени давања. Пошто је укупан приход од овог села процењен на 600 акчи, читав тимар је Никону доносио око 3400 акчи годишње.⁵³

У исто време пописани су још и *муселеми* – хришћани ослобођени рајинских дажбина у замену за вршење одређене дужности у ресавској тврђави. Прво је уписана једна група од пет муселема, затим џемат Цигана – гвожђара (такође пет људи, са ћехајом Марком на челу), потом џемат каменорезаца, дрводеља и гвожђара, укупно њих 16, од којих су тројица такође били Цигани гвожђари. На крају је попис 14 муселема, Срба који су тај статус стекли „предавши тврђаву Ресава“. Међу онима који су Махмуд-паши предали ресавски „град“ у мају 1458. године био и извесни поп Милован, као и његов син.⁵⁴

Следећи попис који пружа податке о ресавској тврђави и који је од великог значаја за нашу тему настао је десетак година касније, 1476/1477. године. У то време диздар тврђаве Ресава био је неки Муслихудин. Поред њега, припадници посаде овог утврђења држали су још 25 тимара. Међу њима је и даље био тимар Мехмеда Факиха, имама тврђаве Ресава. Сва четворица хришћана-тобџија, поменутих у десет година старијем дефтеру, и даље су вршили своју службу. Њима је био придодат још и тобџија Сарук, који је са својим сином уживао заједнички тимар. Калуђер Никон (*Nikon kaligor*) уписан је и у овом дефтеру, с тим што је 1476/1477. године имао обавезу да даје једног слугу за службу у ресавској тврђави. Уместо ранијег тимара, који је обухватао Горњу Сену и Доњу Црвену Стену, Никон је добио на уживање село Брежане поред Мораве, северозападно од Пожаревца. Ово село је деценију раније било заједнички тимар Тимурхана и Хошкадема, посадника ресавске тврђаве. Међутим, становништво Брежана је са 20 кућа 1467. године опало на седам кућа 1476/77. године, док је у истом

⁵¹ У овом дефтеру је омашком наведено да припада нахији Лучица, али се из следећег пописа, насталог 1476/1477. године, јасно види да је у питању село у нахији Раваница, М. Stojaković, *Bраничевski tefter*, 250–251; ВОА, ТД 16, 601.

⁵² Г. Јовановић, А. Јаковљевић, *Топонимија са осврћом и на антиројонимију у области Горња Ресава у првој половини XVI века*, у: Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности, VI, ур. Г. Јовановић, Дани српскога духовног преображења, XXII, Деспотовец, 2015, 108.

⁵³ М. Stojaković, *Bраничевski tefter*, 251. Поред ове раје, у селу је тада живело и шест соколара, *истио*, 257.

⁵⁴ *Истио*, 251–252.

периоду процењени приход такође спао на трећину, са 1555 акчи на свега 491 акчу.⁵⁵

Села која су раније припадала Никоновом тимару сада су додељена тимарницима муслиманима. У међувремену се знатно повећао број становника у овим насељима, као и приходи који су у њима убирани. Тако је 1476/1477. године село Горња Сена у тимару Насуха, сина Мехмедија, бројало 59 потпуних домова, четири удовичка и два муслиманска домаћинства, што значи да се број становника увећао чак три пута. Приход од села процењен је на 5022 акче, односно порастао је од претходног пописа за 180%.⁵⁶ Село Доња Црвена Стена је у то време било у тимару Тимурхана и Хошкадема, истих оних ресавских посадника који су претходно држали Брежане. Становништво овог села се током претходне деценије повећало три и по пута, дошавши до броја од 25 домаћинстава. Међу тадашњим старешинама рајинских кућа били су и они пописани 1467. године. Приход од овог насеља процењен је на 1570 акчи, што значи да се увећао за 262%. У дефтеру стоји и следећа забелешка: „Манастир који се налази у тврђави Ресава на овом тимару нико не поседује. Тврђавски је магацин“, док је за поменутих 25 старешина домова наведено да су „служили некада у манастиру који се налазио у тврђави Ресава, више не служе.“⁵⁷

Дакле, на основу свих наведених података може се извући закључак да је манастир Ресава у прво време успео да опстане, иако су Турци његове фортификације искористили да у деспотовој задужбини направе своје снажно војно упориште. Могуће је да је манастир „Светодухна“ – како га назива *Браничевски дефтер*⁵⁸ – опстао захваљујући томе што су његови бранитељи брзо отворили ресавске капље Махмут-паши у мају 1458. године.⁵⁹ Некадашње велико манастирско властелинство, о коме, додуше, немамо прецизних података јер није сачувана деспотова да-

⁵⁵ Уз Брежане је уписана и мезра Орашје. Данас постоји потес Орашје на обали Дунава, код ушћа реке Мораве, М. Стојковић, *Браничевски дефтер*, 245, име мезре чита Вршије; ВОА, TD 16, 724; Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку*, 82, 135.

⁵⁶ ВОА, TD 16, 601; Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку*, 183.

⁵⁷ У то време бивши соколари, њих осморица, подведени су под тимар. У селу је 1476/77. године постојала рајинска воденица, ВОА, TD 16, 705–706; Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку*, 171–172.

⁵⁸ Овај назив свакако долази од посвете манастирске цркве Светој Тројици, односно од манастирске славе, празника Духови. Разложно је претпоставити да су османски пописивачи чули овај назив у самом манастиру, или од околног становништва. Ресавска црква назива се „храм Светог Духа“ и у натписима о обнови из времена Првог српског устанка, Г. Симић, Д. Тодоровић, М. Брмболић, Р. Зарић, *Манасџир Ресава*, 10.

⁵⁹ Османлије су, у принципу, везивале судбину хришћанских цркава за начин освајања неког града. Ако би се град предао, хришћани би задржали своје цркве (бар неке) и право да у њима врше богослужења. У супротном, уколико је град био освојен на јуриш, губили би своје цркве, О Зиројевић, *Цркве и манасџири на југоисточном*

ровна повеља,⁶⁰ прешло је највећим делом у руке османских тимарника.⁶¹ Ипак, ресавско братство предвођено монахом Никоном, вероватно старешином манастира, укључено је у османски војни поредак кроз обезбеђивање људи за службу у тврђавској посади. Заузврат, добили су тимар, који је по својим приходима спадао у веће тимаре ресавских посадника.⁶² Овај тимар није био директни остатак ранијег манастир-

Пећке папирјаришије до 1683. године, Београд, 1984, 19. Ипак, Ресави је свакако била специфичан случај, јер се радило о утврђеном манастиру, а не о градском насељу.

⁶⁰ Константин Филозоф бележи да је деспот својој задужбини приложио бројна села и винограде по читавој српској држави, дајући им одговарајуће имунитете. Поред тога, ктитор је манастир богато опремио скупоценим иконама, богослужбеним књигама, одеждама, црквеним сасулама и кандилима, тако да је богатство манастира превазилазило велике лавре Свете Горе, В. Јагић, *Константијин Филозоф*, 288–289; К. Куев, Г. Петков, *Събрани съчинения*, 396; К. Филозоф, *Живои*, 62.

⁶¹ У покушају реконструкције Ресавског властелинства, Гордана Томовић је пошла од става да се, слично као у случају Раванице, основно језгро манастирских посела налазило у широј околини манастира, односно у долини Ресаве. Она такође сматра да је османска нахија Ресави настала на подручју ресавског метоха, Г. Томовић, *Ресавска мейхоџија и нахија Ресави*, у: Деспот Стефан и његова Манасија, ур. М. Пантић, Дани српскога духовног преображења, XV, Деспотовач, 2008, 7–20.

С друге стране, износећи читав низ неутемељених закључака, заснованих на некритичком и произвољном тумачењу извора (у које је, као веродостојне, убрајао и ноторне и одавно препознате фалсификате Ивана Томка Мрнавића, попут наводне повеље Јована Хуњадија за Ђурђа Мрњавчевића!), Живојин Андрејић је склопио свој имагинарни ресавски метох. Не разумевајући начин функционисања османског тимарског система, он износи тврдњу да су не само тимари ресавских посадника већ и браничевски хас санџак-бега Али-бега Михалоглуа директно проистекли из ранијег ресавског метоха, Ж. Андрејић, *Манасџир Манасија 1418–2018*, Рача, 2018, 33–46. Међутим, османски тимари нису директни наследници ранијих земљопоседа, већ нове формације настале у складу са тадашњим османским војним потребама. О томе најбоље сведочи чињеница да је тимар ресавских монаха, односно калуџера Никона 1467. године обухватао два села, од којих једно (Горња Сена) у време српске државе дефинитивно није припадало манастиру Ресави већ Раваничком властелинству. Ако би највећи број села пописаних у османским дефтерима друге половине XV века у Браничевском вилајету претходно припадао ресавском методу (и другим црквеним властелинствима), као што Андрејић мисли, испало би да у време деспота Стефана на простору Браничева скоро да није било световних баштиника и промијара. То свакако није био случај, посебно не у том периоду сталног турског притиска, који је изискивао снажну војску и велики број световне властеле ангажоване у деспотовој војној служби. За указивање на све нетачности и погрешне закључке у овој књизи (попут наводне генеалогije деспота Стефана), као и у другим списима истог аутора, био би потребан велики простор. Као илустративан пример Андрејићеве произвољности у тумачењу извора навешћемо његово измишљање непостојећег трга Качар у Ресави, и то тако што је све податке о приходима пазарног места Суботице из дефтера насталог 1467. године приписао празној мезри Качар, уписаној уз село Суботицу, уп. М. Stojaković, *Branicevski defter*, 43–44; Ж. Андрејић, *истио*, 30–31, 42–43.

⁶² Просечна величина прихода са тимара ресавских посадника у то време била је око 1900 акчи. Ако изузмемо највећи међу њима, тимар ресавског дыздара Мустафе, који је доносио приход од око 11100 акчи, једино су заједнички тимар тобиџа Николе и

ског властелинства, јер је село Горња Сена пре доласка Турака припало манастиру Раваница, у чијој се непосредној близини и налазило. С друге стране, могли бисмо опрезно претпоставити да је село Доњу Црвену Стену манастиру Ресави својевремено заиста даровао деспот Стефан Лазаревић. У сваком случају, подаци који су напред наведени јасно показују да су ресавски монаси током седамдесетих и осамдесетих година XV века уложили труд да населе становништво у села свог тимара и тако повећају приходе од пољопривредних култура које су тамо узгајане (пшеница, јечам, зоб, лан, виногради, воће, поврће, свиње и кошнице).

Тимар у рукама ресавских монаха није био јединствен случај на подручју Браничевског вилајета у то време. Наиме, и братство друге велике владарске задужбине на том подручју, манастира Раваница, такође је уживало тимар, уз обавезу вршења војне службе. Њихов тимар је 1476/1477. године обухватао оближње село Доња Сена (садашње Сење) са 80 кућа, од којих су четири биле удовичке, мезру Буљани, као и две рајинске воденице, са укупним приходом од 6092 акче. Братство задужбине кнеза Лазара је за тимар који је држало имало обавезу да опрема двојицу оклопника годишње за поход, али пошто се приход са тимара повећао, одређено је да се убудуће опремају тројица оклопника.⁶³ У истом дефтеру убележен је и мали тимар извесног калуђера Угљеше. Овај тимар чинили су приходи од празне мезре Кокољевац, такође у нахији Раваница (376 акчи), која је у време претходног пописа била у рукама једног муслимана. Кокољевац (Горњи и Доњи) некадашњи је посед манастира Раваница, а осим што загонетку представљају личност и народно име калуђера – тимарника, непознато је да ли је и који манастир овде у питању.⁶⁴

Врло необична ситуација настала у Ресави после њеног преласка у османске руке 1458. године – да у оквиру тврђавских зидина у којима борави претежно муслиманска посада и у којој постоји џамија⁶⁵ делује, по свему судећи, и православни манастир – ипак није могла да траје

Степана и тимар монаха Никона доносили преко 3000 акчи, М. Stojaković, *Bраничевski tefter*, 216–251.

⁶³ ВОА, TD 16, 648; О. Зиројевић, *Турске весџи о Раваница до краја XVI века*, Зборник Матице српске за историју 50, 1994, 100–101; Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку*, 225.

⁶⁴ ВОА, TD 16, 693; Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку*, 183. Примери других калуђера са народним именима на подручју Браничева убележених у дефтери-ма из друге половине XV века (Радован, Вишко, Раљин, Вранко, Влајко) указују на то да су се они и после монашења у свакодневној комуникацији користили својим старим именима, Е. Миљковић, А. Крстић, *Парохијско свешћенство*, 341–342.

⁶⁵ Као што је напред речено, већ 1467. године помиње се и имам тврђаве Ресава, М. Stojaković, *Bраничевski tefter*, 234.

дуго. Прагматичност коју су османске власти показале после освајања северне Србије, а која се огледала и у значајном укључивању домаћег хришћанског становништва у османски војни систем, била је пре свега условљена потребама датог времена. Манастир у ресавској тврђави укинут је између два пописа, највероватније непосредно пре оног спроведеног 1476/1477. године, када је извршена ревизија и прерасподела тимара. Укидање манастира треба посматрати не само у верскоидеолошком него и у светлу тадашњих промена у тимарској организацији на простору Смедеревског санџака и Браничева као његовог дела. Наиме, хришћани спахије су у овом периоду били важан елемент у тимарској организацији. Попис из 1467. године бележи 130 хришћана тимарника у Браничеву, који су држали 70 малих тимара, што износи 52,6% свих тимара у овој области. Муслимани су држали 63 тимара или 47,4%, али је приход који су они доносили био вишеструко већи од прихода са тимара хришћана спахија. Као што се из односа броја тимарника и тимара може видети, често је више хришћана спахија, углавном чланова уже породице или рођака, заједнички уживало један тимар.⁶⁶

За десет година број тимара у поседу хришћана спахија опао је за 10%, па су они 1476/77. године држали 42% свих тимара. Белешке у тадашњем дефтеру показују да је 50 хришћана спахија изгубило тај статус и сведено на положај раје, углавном због тога што нису задовољили у војној служби, док су тројица изгубила право на тимар јер нису поседовали султанов бераат.⁶⁷ Ова масовна одузимања тимара и спахијског статуса због неиспуњавања војних обавеза свакако треба посматрати и у контексту османско-угарских борби и османских пораза у северној Србији 1476. године, о чему је напред већ било речи. Другима су тимари знатно смањени, као што је то био случај с раваничким монасима. Већ у јесен 1477. године, непосредно по завршетку пописа, село Доња Сена одузето је Раваници и дато у тимар једном муслиману, па се убудуће манастирски посед састојао од једне мезре, ливада, воденица и винограда. Раваница је ипак опстала као манастир, задржавши свој знатно смањени тимар до пред крај XVI века,⁶⁸ можда

⁶⁶ М. Стојакović, *Branicevski tester*, 94–251; Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку*, 59–60; Е. Миљковић, *Хришћани спахије у Смедеревском санџаку у другој половини XV века*, у: Моравска Србија, историја, књижевност, уметност, ур. С. Мишић, Крушевац, 2007, 88; eadem, *The Christian Sipahis in the Serbian Lands in the Second Half of the 15th century*, Београдски историјски гласник 1, 2010, 113–114. Нису само поменути манастири и калуђери, већ и поједини свештеници, додуше малобројни, били уживаоци тимара, в. Е. Миљковић, А. Крстић, *Парохијско свештениство*, 339.

⁶⁷ Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку*, 60–61; Е. Миљковић, *Хришћани спахије*, 89; eadem, *The Christian Sipahis*, 114.

⁶⁸ О. Зиројевић, *Турске вестии о Раваници*, 100–110; Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку*, 223–226.

и зато што њене скромније, разрушене фортификације нису биле потребне Османлијама. Видели смо да је и ресавском калуђеру Никону тада дат знатно мањи тимар него раније.

После дефтера Смедеревског санцака из 1476/1477. године, за следеће четири деценије није сачуван ниједан опширни попис ове покрајине, већ само један сумарни дефтер из 1498. године.⁶⁹ То нас онемогућава да даље пратимо судбину монаха Никона. Није јасно да ли је он сâм наставио да ужива нови тимар, или су са њим били и други ресавски монаси. Такође није познато ни да ли је Никон и даље бора-вио у Ресави или њеној околини, за коју је био везан обавезама које је имао као тимарник, или је живео на свом тимару у Брежану, североза-падно од Пожаревца.

*

Константин Философ доста простора поклања деспотовој изградњи, опремању и украшавању манастира Ресаве, али „превелика ресавска звона“ не помиње. О ресавским звонима, колико је нама познато, нема других података у изворима осим овог који доносе *Никољски* и *Бранковићев леџопис*. Тако не знамо како су изгледала, где су била постављена, ко и где их је излио, ни колико су коштала. У XIV веку „звона доброгласна“ за владарске и архијерејске задужбине, као што су Високи Дечани или Пећка патријаршија, набављана су уз немали трошак у приморским градовима.⁷⁰ Током прве половине XV века у држави српских деспота постојали су вешти мајстори који су израђивали звона, попут оног који је 1432. године излио два звона за Родопа из Дренице, или Радоја „звонара“, који је 1454. године излио звона за Богородицу Градачку у Чачку.⁷¹ Будући да Константин

⁶⁹ У сумарном дефтеру Смедеревског санцака из 1498. године нема помена о монаху Никону и његовом тимару. За овај податак захваљујем колеги др Срђану Катићу.

⁷⁰ Архиепископ Данило и други, *Живопис краљева и архиепископа српских*, прир. Ђ. Даничић, Загреб, 1866, 206, 371; осовремењени превод Лазара Мирковића у: *Данилови насџављачи: Данилов Ученик, други насџављачи Даниловог зборника*, прир. Г. Мак Данијел, Београд, 1989, 59, 113; Р. Радић, *Хиландарска звона су уџихнула 1491. године. Прилог историји Свете Горе у XV веку*, у: исти, *Из Цариграда у српске земље: студије из византијске и српске историје*, Београд, 2003, 137. Два велика центра за израду звона били су Венеција и Дубровник, Б. Радојковић, *Средњовековна звона Богородице Градачке*, у: *Богородица Градачка у историји српског народа*, ур. М. Вуловић, Чачак, 1993, 116–121. О употреби звона у Византији и византијским звоноливцима в. најновију студију В. Милковић, *Semantia and bells in Byzantium*, *Зборник радова Византолошког института* 55, 2018, 282–296.

⁷¹ Треба поменути и звоно које је Гргур Бранковић поконио старцу Јоаникију, које се чува у Дечанима. О звонима в. С. Станојевић, *Била, клейала и звона код нас*, *Глас Српске краљевске академије* 153, други разред 77, 1933, 87–90; Б. Радојковић, *Средњовековна звона Богородице Градачке*, 116–121, која сматра да су звоноливци

Костенечки помиње како је деспот Стефан за своју задужбину окупљао најбоље градитеље и живописце са свих страна,⁷² вероватно је доводио и најбоље звоноливце до којих је могао доћи. Можда овде није на одмет поменути једно деспотово писмо, до скоро непознато, написано у Београду негде између 1412. и 1420/1421. године, дакле, приближно у исто време док се градила Ресава (1407–1418). Овим писмом деспот Стефан Лазаревић наређује Стефану од Ремете, свом представнику (жупану) у Сатмару у Угарској, да са својим људима и фамилијарима отпрати до куће извесног мајстора звоноливца Ханса Немца. Такође му налаже да сазна где је кућа тог мајстора, да би га, ако буде желео, деспот касније могао пронаћи.⁷³ Не може се, наравно, тврдити да се ово писмо односи на деспотове потребе за звоноливцима у Србији, а не на његовим поседима у Угарској. Још мање се може тврдити да оно има било какве везе са изградом звона за деспотову задужбину у Ресави. Ипак, писмо је занимљиво сведочанство о томе да се српски владар у време док је градио своју главну задужбину интересовао за мајсторе који израђују звона у Угарској.⁷⁴

Током непуне две деценије, колико је манастир опстао уз османску тврђаву, монашки живот у Ресави морао је бити специфичан. Из наведених османских дефтера произилази да су монаси предвођени Никоном држали манастирску цркву Свете Тројице, па се може претпоставити да су боравили у тврђавском комплексу и да су у цркви обављали богослужења.⁷⁵ Ако је муслиманска посада тврђаве некако и толерисала хришћанско богослужење унутар црквених зидова, са сигурношћу се може тврдити да манастирска звона нису смела звонити.

и у XV веку били првенствено приморски мајстори, уз претпоставку да их је у то време могло бити и у српским градовима и рудницима. На другом месту иста ауторка закључује да су пугујући звоноливци, укључујући и домаће људе, изливали звона у манастирским радионицама и већим градовима, Б. Радојковић, *Звоно*, у: Лексикон српског средњег века, прир. С. Ћирковић, Р. Михаљчић, Београд, 1999, 232–233.

⁷² В. Јагић, *Константијин Философ*, 289; К. Куев, Г. Петков, *Събрани съчинения*, 396; К. Философ, *Живоиѝ*, 62.

⁷³ А. Крстић, *Два необјављена латинска писма деспота Стефана Лазаревића*, Иницијал – часопис за средњовековне студије 3, 2015, 197–209, текст писма на стр. 207–208.

⁷⁴ У једном кратком приказу издања овог документа, недавно је постављено занимљиво питање да ли је поменути звоноливац Ханс можда и сâм лио топове, што би евентуално могао бити и разлог деспотовог занимања за њега, К. В., *Aleksandar Krstić, Two Unpublished Latin Letters of Despot Stefan Lazarević, Initial: A Review of Medieval Studies 3 (2015) S. 197–209*, *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 73/1, 2017, 318.

⁷⁵ Из каснијег времена познат је сличан пример дељења култних објеката у Синајском манастиру, у коме је постојала и џамија, О. Зиројевић, *Звоник у сенци минарета*, у: Социјална структура српских градских насеља (XII–XVIII век), ур. Ј. Калић, Смедерево–Београд, 1992, 163.

То се може закључити не само због генерално негативог става исламске цивилизације према црквеним звонима, чији звуци по исламском веровању нарушавају спокој душа преминулих муслимана,⁷⁶ него и на основу конкретних података Марка Антонија Пигафете о манастиру Раваници. Пигафета, који је на свом путу у Цариград 1567. године посетио задужбину кнеза Лазара, записао је како раванички монаси имају повластице турских султана, по којима могу слободно живети по својој вери, „само што не смеју звонити звона“. Пигафета потом примећује да они ипак понекад звоне, али тихо, и да уместо звона користе дрвена клепала.⁷⁷ Ако звона нису смела звонити у Раваници, у манастиру у чијој непосредној близини нису живели муслимани, онда је јасно да то није било могуће ни у ресавској тврђави, поседнутој од претежно муслиманске посаде. Није, међутим, познато да ли су ресавска звона за то време остала на свом месту, на звонику или некој од манастирских кула, одакле су раније, током четири деценије позивала монахе и верни народ на службу Божију, али и оглашавала непосредну опасност у тим смутним временима. Ако су остала на звонику, онда није баш најјасније какву је то нечасну улогу у њиховом одношењу могао имати неименовани монах. У чему се то могло састојати његово „уповџданіе“, ако је султан Мехмед II (или неки његов достојанственик) видео звона и наредио да се она скину и однесу у Цариград, како би, највероватније, била претопљена у топове. Да ли, с друге стране, вест *Никољског* и *Бранковићевог лејџојиса* треба разумети тако да су звона била скинута и негде склоњена, закопана,⁷⁸ или поверена на чување манастирском братству и да их је тај монах предао султану, односно на неки начин омогућио да буду откривена и однесена?

⁷⁶ Тако Ашикпашазаде говори о уништавању звона и претварању цркава у мезиде одмах после предаје Смедерева 1459. године, *Âşık Paşazâde, Osmanoğulları'nın Tarihi*, 431; Г. Елезовић, *Турски извори за историју Југословена*, 79. У Османском царству употреба звона била је дозвољена само у вазалним кнежевинама Влашкој и Молдавији, на острвима Наксос и Патмос, брду Ливан у Светој Земљи и на Светој Гори. Ипак, упркос дозволи, Турци су 1491. године уништили и уклонили звона из светогорских манастира. Овај догађај забележен је и у *Бранковићевом лејџојису*, Р. Новаковић, *Бранковићев лејџојис*, 59. Касније су звона опет почела да се користе на Атосу, Р. Радић, *Хиландарска звона су уишћнула 1491. године*, 138–147; А. Фотић, *Светија Гора и Хиландар у Османском царству (XV–XVII век)*, Београд, 2000, 85–86. О забрани употребе звона в. и О Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке џамијаршије*, 24.

⁷⁷ *Putopis Marka Antuna Pigafette u Carigrad od god. 1567*, изд. Р. Matković, *Starine JAZU* 22, 1890, 180; С. Станојевић, *Била, клепала и звона*, 89–90, нап. 32. Станојевић, иначе, у раду није искористио податак из *Бранковићевог лејџојиса* о одношењу ресавских звона.

⁷⁸ Да су црквена звона закопавана у кризним временима како не би била однета и претопљена, сведоче примери Родопових звона и звона Богородице Градачке, уп. литературу из нап. 71.

Ко је заправо био тај „издајник“? Сигурног одговора за сада нема. Међутим, у светлу свега напред изнетог, чини нам се да није превише слободно закључити да би то могао бити нико други до монах Никон. Наиме, у децембру 1476. године, у приближно исто време када је укинут манастир у ресавској тврђави, а црква претворена у складиште, или можда нешто пре тога, султан Мехмед II односи велика манастирска звона. Након тога, Никон остаје у османској служби везан за ресавску тврђаву и зато добија нови, додуше, скромнији тимар. Можда он ни на који начин није директно допринео ни гашењу манастира ни одношењу звона, али у таквим околностима служити „злочастивог и злонаравног и неситог Јуду Мехмед-бега цара, који се подиже до небеса, и опет ће сићи до ада“, ⁷⁹ за бројне припаднике црквених кругова могло је значити само издају. У сваком случају, чин одношења „превеликих“ звона је симболично означио вишевековни прекид духовног живота у задужбини деспота Стефана.

С друге стране, једна наредба настала читав век касније показује да нису сва звона била однета из Ресаве крајем 1476. или почетком 1477. године. Наиме, 1574. године било је наређено смедеревском санџак-бегу и београдском кадији да се од бакра, звона у Ресави и Кучајни, као и од разбијених топова излију нови топови. ⁸⁰ Овај документ упућује на закључак да су се у ресавској тврђави у то време још увек налазила звона значајне масе, а није сасвим немогуће ни да су тамо била сакупљена и нека звона, у међувремену, скинута са других цркава у околини.

Коначну обнову монашког живота у задужбини деспота Стефана Лазаревића после Српске револуције пратило је и набављање нових манастирских звона. Тако је кнез Милош Обреновић манастиру Ресави поклатио једно звоно 1832. године, док је игуман Исаија четрдесетих година XIX века сазидао звоник у Манасији и набавио три звона за манастир. ⁸¹

⁷⁹ Овако османског султана квалификује „многогрешни“ поп Стефан у запису на Четворојеванђељу које је преписао исте 1476. године, Љ. Стојановић, *Стари српски записи и нађисци*, I, Београд, 1902, 109, бр. 341.

⁸⁰ *Mühimme defteri* XXIV, 329, наведено према О. Зиројевић, *Турско војно уређење*, 224. То свакако није значило да је манастир до тог времена био „жив и црква служећа“, како то у једном од својих међусобно опречних ставова о опстанку манастира након 1458. године мисли Ж. Андрејић, *Манасијир Манасија*, 48–49. Уп. и стр. 23, 25, 33. Слично мишљење, да је манастир био активан крајем XVI века, заступа и Ј. Проловић, позивајући се на писмо монаха Дамјана и Павла папи Клименту VIII из 1597. године, К. Horvat, *Novi historijski spomenici za povjest Bosne i susjednih zemalja*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini 21, 1909, 57; Ј. Prolović, *Resava (Manasija)*, 68. Међутим, из помена Ресаве као гробног места деспота Стефана у поменутом писму не произилази закључак да је манастир био активан у то време.

⁸¹ Овај звоник се види на литографији манастира Манасије коју је израдио Стеван Тодоровић 1859. године, Г. Симић, Д. Тодоровић, М. Брмболић, Р. Зарић, *Манасијир Ресави*, 11; Ј. Prolović, *Resava (Manasija)*, 74, 75, 141, 584, 703.

Aleksandar R. Krstić

THE BELLS OF RESAVA AND A MONK'S BETRAYAL – ON AN
ENTRY OF THE NIKOLJSKI AND THE BRANKOVIĆ'S ANNALS

S u m m a r y

Two old Serbian annals, *The Nikoljski* and *The Branković's*, record that Sultan Mehmed II took the great bells of the Resava monastery to Constantinople due to the betrayal of a monk. According to these annals, this happened after the sultan destroyed the fortifications built by Despot Vuk Grgurević and the Hungarians at the confluence of the Morava and Danube during the blockade of Smederevo. Both annals incorrectly date these events in 1474, instead of 1476. *The Nikoljski annals* record the events until the end of the 15th century and were one of the sources of *The Branković's annals*, preserved only in 18th-century Latin translation. These records are interpreted in the paper in the light of the data of the first Ottoman census books (*defters*) concerning the Resava monastery. The Ottomans took over this monastery, the main endowment of the Serbian ruler Despot Stefan Lazarević (1389–1427), in May 1458. They housed numerous military crew composed of Muslims and Christians in the monastery strongholds. The monastery seems to have managed to survive under the new conditions, but for less than two decades. The Resava monks, led by the monk Nikon, held two villages as a *timar* in 1467, with the obligation to provide two crew members for the service in the fortress of Resava. However, the monastery was abolished and its church of the Holy Trinity converted into a fortress warehouse before the next census in 1476/77, at about the same time as the monastery bells were taken away. Since the monk Nikon remained in the Ottoman service afterwards and received a new, smaller *timar* in the Morava valley, the author suggests that he could be the monk blamed for the treason by the Serbian annals. The seizure and removal of the bells practically and symbolically marked the interruption of monastic life in the endowment of Despot Stefan, which lasted for centuries. The Resava (Manasija) monastery was finally restored after the Serbian revolution at the beginning of the 19th century.

Keywords: The Resava (Manasija) monastery, the Resava fortress, Despot Stefan Lazarević, monk Nikon, *timar*, Christian *sipahis*, the Braničevo *vilayet*, *The Nikoljski annals*, *The Branković's annals*, church bells.